

Inleiding

Henk Roose & Koen van Eijck

In zijn handboek *Sociologie, een klassieke en hedendaagse benadering* schrijft John Vincke: “Cultuur omvat alles wat door de mens in de loop der tijden werd verworven: waarden, normen, kennis, ideeën, technieken, materiële producten en kunstvoorwerpen”. Cultuur is volgens hem ook “het geheel van gemeenschappelijke betekenissen die we aan het gedrag van een ander en aan ons eigen gedrag geven”. Uit deze en vele gelijksoortige omschrijvingen mogen we afleiden dat de cultuursociologie een breed onderzoeksgebied bestrijkt. Zo breed, dat het moeilijk is om over ‘de’ cultuursociologie te spreken of om cultuursociologie helder af te bakenen van andere sociologische subdisciplines. Zo kent de European Sociological Association weliswaar 36 research networks, maar is RN7 zeker niet de enige plek waar we cultuursociologen en hun inzichten tegenkomen. De cultuursociologie strekt zich uit over talloze deelterreinen, waaronder consumptie, kunst, onderwijs, globalisering, sport, gender, politiek, religie en migratie. Dat maakt het lastig om vast te stellen waar de cultuursociologie begint en eindigt. Die breedte verklaart wellicht ook de vele reacties die wij mochten ontvangen op de *call for papers* voor deze speciale editie van het *Tijdschrift voor Sociologie*. Eén ding werd ons al snel duidelijk: cultuursociologie in de Lage Landen is springlevend.

Met dit nummer willen we een overzicht bieden van wat academia te bieden heeft aan onderzoek naar kunst en cultuur. Deze bundeling van elf bijdragen fungeert zo als staalkaart van cultuursociologisch onderzoek in Nederland en Vlaanderen. Al van bij onze ‘call’ voor artikels was het onze betrachting om de invulling van ‘cultuur’ breed te houden door cultuur als ‘meaning-making activity’ centraal te stellen en zo een verscheidenheid aan onderzoeksdomeinen aan te bieden waarin cultuur aan bod komt – van verkiezingsonderzoek over analyses van identiteit en integratie tot de empirische studie van kunstbeoordeling.

Bij de samenstelling van het themanummer valt een aantal zaken op. Er bestaat ten eerste een brede belangstelling voor culturele oriëntaties en discoursen waarmee cultuursociologie in brede zin een vruchtbare voedingsbodem lijkt te vinden in de lage landen. Daarnaast zien we dat het cultuurbegrip in de engere zin van ‘kunst en cultuur’ zeer uiteenlopend wordt ingevuld: niet alleen de beaux arts krijgen aandacht, ook meer populaire cultuuruitingen passeren de

revue. Een derde vaststelling is dat het methodologische arsenaal waarmee kunst en cultuur worden belicht, heel divers is: van heus experimenteel onderzoek over netwerkanalyse naar diepte-interviews tot 'grounded theory'. Bourdieus inzichten fungeren onmiskenbaar als rode draad.

Deze bundel begint met vijf artikelen waarin cultuursociologie in bovengenoemde brede zin wordt bedreven om maatschappelijke fenomenen te verklaren vanuit waardenoriëntaties of processen van betekenisverlening. Dick Houtman, Peter Achterberg en Katerina Manevska trappen af met een pleidooi om de cultuursociologie uit haar niche van specialisatie te halen: cultuursociologie is niet slechts een thematisch deelgebied van een algemene sociologie die zich richt op het bestuderen van sociale aspecten aan kunst, populaire cultuur en media. De kracht van de cultuursociologie, met name het centraal stellen van de betekenis die mensen aan hun omgeving toekennen, dient onderdeel uit te maken van de sociologische onderzoekspraktijk *tout court*. Deze visie doet denken aan het 'strong program in cultural theory' van Alexander en Smith, zij het dat Houtman en collega's expliciet kiezen voor experimentele onderzoeksontwerpen als instrumentarium. Hun twee empirische voorbeelden – over effecten interetnisch contact en over voorlichting over waterstoftechnologie – illustreren op heel elegante wijze hoe door middel van kwantitatief onderzoek culturele betekenis-kaders kunnen meegenomen worden in de sociologische onderzoekspraktijk.

Koen Abts en Thierry Kochuyt richten zich ook op betekenis-kaders, maar nu betreft het kwalitatief onderzoek onder kiezers van Vlaams Belang. Zij onderzoeken de argumenten die deze kiezers aanvoeren voor hun verzet tegen de toetreding van vreemdelingen tot de welvaartsstaat. De polarisatie in houdingen ten aanzien van immigranten en asielzoekers is voor de auteurs aanleiding om het discours over de verzorgingsstaat en solidariteit in deze groep via kwalitatief onderzoek in kaart te brengen. Uit de 37 interviews blijkt dat er duidelijk meer speelt dan alleen welvaartschauvinisme vanuit eigenbelang. Morele argumenten van wederkerigheid spelen eveneens een belangrijke rol. Met name informanten uit de hoge sociale lagen benadrukken dat bij rechten ook plichten horen en maken vanuit dit rechtvaardigheidsdiscours bezwaar tegen de in hun ogen beperkte bijdrage van vreemdelingen aan de collectieve welvaart. Beide discourses komen samen in een welvaarts-populisme dat traditionele links-rechtstegenstellingen overstijgt en waarin men zich door de eigen overheid in de steek gelaten voelt.

De migranten waarover de VB-stemmers van Abts en Kochuyt niet uitgepraat raken, worden zelf onder de cultuursociologische loep gelegd door Hidde Bekhuis en Marcel Lubbers. Ze gaan na of mensen die recent naar Nederland zijn gemigreerd, vasthouden aan cultuuruitingen uit hun land van herkomst of zich heroriënteren op Nederlandse populaire kunsten. De auteurs willen meer bepaald onderzoeken in welke mate het consumeren van Nederlandse muziek en films in relatie staat tot identificatie met Nederland versus land van herkomst. Op basis van hun unieke surveymateriaal, de zogenaamde SCIP-data (Social and Cultural Integration Processes among Recent Migrants 2011), vinden ze een iden-

tificatie met Nederland en land van herkomst respectievelijk samenhangt met consumptie van Nederlandse/buitenlandse cultuur. Tegelijk blijkt dat oriëntatie op Nederland identificatie met land van herkomst niet in de weg staat. De auteurs stellen ook een reeks verschillen vast tussen nationaliteiten.

Waar de oriëntaties die Bekhuis en Lubbers bestuderen zich in een vanzelfsprekende cultuursociologische belangstelling mogen verheugen, is dat voor het onderzoek van Susan Lagaert en Henk Roose naar lichaamsoriëntaties op het eerste gezicht minder evident. Zij laten echter overtuigend zien hoe de houding die mensen aannemen ten aanzien van het eigen lichaam, dat vaak als zo natuurlijk en individueel wordt beschouwd, door sociale structuren wordt beïnvloed. De auteurs onderzoeken op geavanceerde wijze de gecombineerde invloed van gender en klasse op de lichaamsoriëntaties van ruim 1300 Vlamingen. Daartoe brengt zij verschillen in kaart in lichaamsgerelateerde praktijken op de domeinen voeding, kleding en sport. Leden uit de hogere klassen vertonen een meer esthetische visie op het lichaam, leden uit de lagere klassen beschouwen hun lichaam eerder als instrumenteel, conform de ideeën van Bourdieu. Aandacht voor genderverschillen nuanceert deze eerste indruk echter aanzienlijk en laat zien dat met name sport- en voedingspraktijken een andere betekenis hebben voor mannen en vrouwen en ook op een andere wijze differentiëren naar klasse binnen elk geslacht. Lichaamsoriëntaties krijgen derhalve vorm op het kruispunt van klasse en gender.

De Keere, Spruyt en Elchardus kiezen vervolgens voor een breder onderwerp door het veelvormige concept individualisme te lijf te gaan. Zij stellen voor de uiteenlopende individualismediscoursen te ordenen aan de hand van twee dimensies. De ene dimensie beschrijft het verschil tussen een constructief versus een essentialistisch zelfbeeld, de tweede onderscheidt een positieve vrijheidsopvatting van een negatieve. Gecombineerd leiden die dimensies tot vier typen individualisme: liberaal, egocentrisch, collectief en optimistisch. Elk type wordt ten eerste geïllustreerd met voorbeelden uit het werk van denkers als Fichte, Spencer en Sartre alsmede culturele uitingen als literatuur, cinema en popmuziek. Daarop volgt een analyse waarin de twee dimensies empirisch worden geconstrueerd en ter validering gekoppeld aan tien houdingen. De vier typen individualisme worden zo inhoudelijk nader verkend en blijken logisch met de houdingen samen te hangen. Deze onderbouwde vierdeling vormt een instrument waarmee al dan niet wilde claims over individualisering kunnen worden geïnterpreteerd vanuit de bredere typologie, waardoor het mogelijk wordt verschillen in individualisme binnen en tussen samenlevingen alsook door de tijd theoretisch te duiden.

Na De Keere en collega's richten de bijdragen zich meer op de wereld van kunst en cultuur. Dit deel begint met een drietal studies over de productie en distributie van kunst door makers en zogenaamde gatekeepers. Op basis van diepte-interviews met een twintigtal dansers en/of choreografen wil Rudi Laermans inzicht krijgen in de vormen van samenwerking binnen het hedendaagse dansveld in Brussel. Kenmerkend voor samenwerking binnen dans is de semidirectieve werkrelatie tussen danser en choreograaf en niet een directief-hiërarchische. Be-

langrijkste basis voor samenwerking bij dansers is de hoop op artistieke ontwikkeling waarin persoonlijke inbreng en erkenning door de choreograaf centraal staan. Voortbouwend op ideeën van Bourdieu over symbolisch kapitaal – dansers/choreografen met veel symbolisch kapitaal kunnen zich meer veroorloven in de werkrelatie – en Beckers Art Worlds waarin hij kunst expliciet ziet als een vorm van ‘samenhandelen’, geeft Laermans een indringend beeld van hoe symbolische ruil de samenwerking tussen danser en choreograaf structureert: met gift en tegengift – het geven van artistiek potentieel van de kant van de danser en van aandacht, erkenning en uitdieping van dat potentieel van de kant van de choreograaf.

Alex van Venrooij en Vaugh Schmutz gaan dieper in op genreclassificaties binnen het populaire muziekveld en de effecten ervan op succes: is het zo dat artiesten die niet makkelijk in één muziekgenre te plaatsen zijn, hiervan nadeel ondervinden op hun commercieel en kritisch succes? Op basis van een analyse van genre-indelingen die recensenten maken bij hun beoordelen van een kleine 3000 popalbums, komen ze tot de bevinding dat het combineren van genres negatief gerelateerd is aan commercieel succes. Interessant is dat albums van artiesten met een zekere *renomme* geen last blijken te ondervinden van die ‘categorische imperatief’: het feit dat het album tot verschillende genres wordt gerekend, heeft geen repercussies op commercieel succes. Voor kritisch succes zijn de resultaten minder duidelijk, wat volgens de auteurs kan verklaard worden door de autonome/heteronome principes van beoordeling in de lijn van Bourdieu.

Vervolgens gaan Gert Keunen en Rudi Laermans op zoek naar de selectielogica's van professionelen in de sector van de alternatieve mainstreammuziek in Vlaanderen. Alternatieve mainstreammuziek is muziek die economische mainstreamkwaliteiten met een artistiek imago combineert. Op basis van welke criteria beoordelen radiomakers, journalisten, artiestenmanagers en festival- of concertprogrammatoren wat goede en slechte muziek is? Het artistieke of met name ‘als authentiek ervaren muziek’ blijkt centraal te staan, hoewel een aantal onder hen onderkennen dat soms ook een economische logica meespeelt en dat ze tot compromissen moeten komen. Die tegenstelling doet denken aan de door Bourdieu naar voren geschoven opdeling tussen autonomie en heteronomie die in nogal wat artistieke velden vigeert, met name literatuur, computergames en theater. Met hun casestudie dragen ze hun steentje bij tot de zich recent ontwikkelende sociologie van waardering en evaluatie (cf. Michèle Lamont).

De studie van Michaël Berghman vormt het scharnierpunt naar de bijdragen waarin de aandacht uitgaat naar het culturele publiek, door te onderzoeken hoe context en de bijbehorende reputatie invloed uitoefenen op de beoordeling van beeldende kunst. Hij wil meer bepaald nagaan of en in hoeverre de plek waar schilderijen worden getoond aan een publiek, de waardering voor het werk stuurt. Op basis van een intelligent uitgedacht experiment waarbij dezelfde werken nu eens in het M HKA in Antwerpen dan weer in parochiezaal PAVO in Heverlee worden getoond, komt hij tot de bevinding dat de waardering van alle kunstwerken in termen van schoonheid, originaliteit, vakmanschap,

complexiteit, kracht, etc. hoger is in het M HKA dan in PAVO. Bovendien wordt de kostprijs van dezelfde werken in het museum gemiddeld 50 percent hoger geschat dan in de parochiezaal. De context waarin kunst wordt getoond, stuurt met andere woorden de waardering ervan – een doek eindigt niet aan de rand van het canvas. De betekenis die mensen geven aan eenzelfde object wordt mee bepaald en gestuurd door de omgeving waarin het zich bevindt.

De bijdrage van Margriet van Hek en Gerbert Kraaykamp gaat dieper in op de intergenerationele overdracht van cultuurconsumptie. Centraal staat op welke manier en via welke processen ouders hun culturele voorkeuren doorgeven aan hun kinderen. Deze voorkeuren hebben in dit geval betrekking op het bijwonen van klassieke concerten, theatervoorstellingen en het bezoeken van historische en kunstmusea. Op basis van de Familie Enquête Nederlandse Bevolking van 2009 vinden ze dat vooral een actieve stimulering door de ouders – *i.e.* het meenemen van kinderen naar cultuuruitingen – een positief effect heeft op hun latere deelname. Het participeren van de ouders zonder de kinderen heeft ook een stimulerend effect, maar dat is kleiner dan een actieve stimulering mét kinderen. Hiermee vullen ze de socialisatieliteratuur à la Harris en Bourdieu aan met enkele belangwekkende inzichten.

Vlegels en Lievens bieden ten slotte een originele analyse van culturele omnivoriteit door dit fenomeen te koppelen aan kenmerken van iemands sociale netwerk. Ze onderzoeken de homologie tussen de structuur van vrijetijdsnetwerken (in termen van netwerkgrootte, -heterogeniteit en sterkte) en muzikale smaakpatronen. Zoals verwacht hangt een meer omnivore muzieksmaak samen met een groter sociaal netwerk en met meer zwakke of *bridging*-banden. Ook de heterogeniteit van het sociale netwerk in termen van geslacht en rolrelaties hangt positief samen met de breedte van het smaakpatroon. Het artikel maakt zo aannemelijk dat culturele smaken niet enkel een kwestie zijn van ongelijkheid in termen van cultureel en economisch kapitaal, maar dat sociaal kapitaal daarnaast ook een eigen rol speelt. De auteurs veronderstellen dat de relatie tussen socialenetwerkenkenmerken en smaakpatronen wederkerig is: via een bredere smaak knoopt men gemakkelijker nieuwe contacten aan, en door met meer (diverse) anderen om te gaan ontwikkelt men een bredere smaak.

2 november 2013